

Αφέντης Χριστός Νεάπολη (Gerola, αρ.551)

Θέση

Περίχωρα (Νεκροταφείο)

Τύπος

Καμαροσκεπής δίκλιτος.

Περιγραφή

Καμαροσκεπής δίκλιτος με διπλή πεσσοστοιχία (Σημερινή Κατάσταση).

Συντεταγμένες:

Σωζόμενο εικονογραφικό πρόγραμμα του Βορείου κλίτους¹

Ιερό:

Αψίδα, τεταρτοσφαίριο: (1) Παντοκράτωρ, ημικύλινδρος:(5), (6) Μετωπικοί Ιεράρχες

Τόξο αψίδας Ζώνη 1 (μέτωπο): (4) Φιλοξενία;/ *Ζώνη2 (βόρειο ποδαρικό):* (3) Σολωμών / *(νότιο ποδαρικό):* (3) Δάβιδ.

Τμήμα του ναού ανατολικά του σφενδονίου:

Βόρεια Καμάρα, Ζώνη 1 (πάνω): Χριστολογικός κύκλος: (7) Άγνωστη σκηνή, (8) Αποκαθήλωση, (9) Βάπτιση.

Βόρεια Καμάρα, Ζώνη 2 (κάτω): Χριστολογικός κύκλος, (10) Λίθος/ Θεομητορικός κύκλος (11) Εισόδια / Χριστολογικός κύκλος, (12) Απιστία Θωμά.

Νότια Καμάρα, Ζώνη 1 (πάνω): Θεομητορικός κύκλος: (13) Ιερείς και Άννα , (14) Ευαγγελισμός Ιωακείμ, (15) Ο Ασπασμός, (16) Το Κολάκιο, (17) Ευαγγελισμός Άννας.

Νότια Καμάρα, Ζώνη 2 (κάτω): Θεομητορικός κύκλος, (18) Γενέσιο, (19) Ευλογία Ιερέων, (20) Ευλογία Ιερέων.

Βόρειος τοίχος, Ζώνη 1 (πάνω): 6 δισκάρια με στηθαίους αγίους (21- 26)

Βόρειος τοίχος, Ζώνη 2 (κάτω): (30) Ιεράρχης, (31) Ιεράρχης, (32) Ιεράρχης, (33) Ιεράρχης, (34) Ιωακείμ, (35) Άννα γαλακτοτροφούσα, (36) Ένθρονος Χριστός.

¹ Gerola / Λασσιθιωτάκης, 1961, αρ.551 : Για το βόρειο κλίτος μαρτυρούνται η Βάπτιση, Υπαπαντή, Μυροφόρες, Σταύρωση, Θωμάς (sic).

Μπορμπουδάκης, 1974-74, 935: Βόρειο κλίτος, **Συλλειτουργούντες**, Παντοκράτορας, Γέννηση, **Βάπτιση**, Αποκαθήλωση, Μυροφόρες, Προσφορές Ιωακείμ και Άννας, Ευαγγελισμός Άννας, Ασπασμός, Ευλογία Ιερέων, αδιάγνωστες σκηνές, Δευτέρα Παρουσία, Δέηση Εκτενής, Χορός Αποστόλων, Αγ. Άννα θηλάζουσα Παναγία.

Νότιος τοίχος , Ζώνη: (27-28) 2 δισκάρια με στηθαίους αγίους, (29) Άγιος Μετωπικός;

Ενισχυτικό τόξο:

Ανατολική Όψη: (37) Ολόσωμος Άγιος, (38-40) 3 δισκάρια με στηθαίους αγίους.

Εσωράχιο: (41-2) 2 δισκάρια με στηθαίους αγίους.

Δυτική Όψη; (43) Σκηνή Παραδείσου: Παναγία και εκατέρωθεν Ιεράρχες.

Τμήμα του ναού δυτικά του σφενδονίου:

Βόρεια Καμάρα, Ζώνη 1 (πάνω): Εσχατολογικός κύκλος, (44) Χορός Αποστόλων και Αρχαγγέλων.

Νότια Καμάρα, Ζώνη 1 (πάνω): Εσχατολογικός κύκλος, (45) Χορός Αποστόλων.

Χρονολόγηση τοιχογραφιών

- **Βόρειο κλίτος:**

Μπορμπουδάκης, 1973-74: «Λαϊκός ζωγράφος με Παλαιολόγεια τεχνοτροπία (14^{ος} αι.). Πλάσιμο προσώπων με έντονες πράσινες σκιές και ροδαλά σαρκώματα, συνοπτική πτυχολογία κοντές δύσκαμπτες και δύσμορφες φιγούρες. Συνωστισμός στις συνθέσεις».²

- **Κεντρικό κλίτος:**

Οι τοιχογραφίες του κεντρικού κλίτους διακρίνονται σε 2 στρώματα. Οι ελάχιστες ενδείξεις δεν επιτρέπουν ακριβή χρονολόγηση των στρωμάτων. Σύμφωνα με τον Μπορμπουδάκη, τα σπαράγματα των Αποστόλων της Ανάληψης (α' στρώμα;) (AfendisChristosNeapoliFrescoFoto, 76) υποδεικνύουν αρχαϊκή τεχνοτροπία που παραπέμπουν στην Αγία Φωτεινή Καλλονής Πεδιάδας³. Οι τοιχογραφίες της Αγίας Φωτεινής χρονολογούνται στα τέλη του 13^{ου} αι. και θεωρούνται στυλιστικά πλησιέστερες στο 2^ο στρώμα της Παναγίας στο Φόδελε και στο α' στρώμα της Παναγίας της Κεράς στην Κριτσά.⁴ Από τα παραπάνω υποδεικνύεται πιθανή χρονολόγηση του α' στρώματος (;) στα τέλη του 13^{ου} αι..

Παρατηρήσεις:⁵

Εξωτερικό: Νότια όψη: Διακρίνεται η αναστηλωμένη δυτική πλευρά με το κωδωνοστάσιο (AfendisChristosNeapoliArchitectureFoto, 05,07). Επίσης στον νότιο τοίχο διακρίνονται τα 2 αρχικά ανοίγματα

² Μπορμπουδάκης, 1973-74, 935

³ Μπορμπουδάκης, 1973-74, 935

⁴ Bissinger, 1995, 76

⁵ Οι παρατηρήσεις αφορούν τη σημερινή κατάσταση του ναού, η οποία προέκυψε μετά από εκτεταμένη αναστήλωση στις αρχές της δεκαετίας του '70.

επικοινωνίας με το κατεστραμμένο πλέον νότιο κλίτος (AfendisChristosNearoliArchitectureFoto, 05). Στο μέσο του δυτικού ανοίγματος ανοίχθηκε θύρα με ανακουφιστικό τόξο, ενώ στο ανατολικό άνοιγμα προστέθηκε παράθυρο όμοιο με αυτό της δυτικής όψης. Στο ανατολικό άκρο του νοτίου τοίχους έχει προστεθεί αντηρίδα.

Ανατολική όψη: Διατηρούνται 2 ασίδες. Η μεγαλύτερη ασίδα του κεντρικού κλίτους είναι εφοδιασμένη με αγιοθύριδο από γκρίζο ασβεστόλιθο. Στη βόρεια πλευρά της έχει κεραμοπλαστικό διάκοσμο που αποτελείται από 2 επάλληλες ζώνες σε σχήμα τεθλασμένης γραμμής (zig zag). (AfendisChristosNearoliArchitectureFoto, 2-4). Στη βόρεια μικρότερη ασίδα διακρίνεται ασβεστολιθικό μονολιθικό αγιοθύριδο.

Κεραμοπλαστικός διάκοσμος: Απλή τεθλασμένη γραμμή (zig zag) σε 2 επάλληλες ζώνες διατηρείται στο βόρειο τμήμα της ασίδας (AfendisChristosNearoliArchitectureFoto, 04). Το πλησιέστερο τοπογραφικά μνημείο που παρουσιάζει ανάλογο κεραμοπλαστικό διάκοσμο (απλή τεθλασμένη γραμμή) είναι η **Παναγία η Βιγλιώτισσα**, οι τοιχογραφίες της οποίας χρονολογούνται στα τέλη του 13^{ου} αι. – αρχές 14^{ου} αι.⁶ Ανάλογος διάκοσμος εντοπίζεται σε σειρά μνημείων της Βορειοδυτικής Ελλάδας: 1. Στην ασίδα των Ταξιαρχών Κωστανιανής (τέλη 13^{ου} αι.-αρχές 14^{ου} αι.)⁷, στο βόρειο μισό της ανατολικής πλευράς της Οδηγήτριας Λευκάδας (ανοικοδόμηση στα 1450)⁸, στο νότιο μισό της ασίδας του καθολικού της Μονής Ντίλιου (τέλη 13^{ου} – αρχές 14^{ου} αι.)⁹, Μεγάλη Παναγιά (β' μισό 13^{ου} αι.)¹⁰.

Τοιχοδομία: Αργοί λίθοι διαφορετικού μεγέθους με συνδετικό υλικό από κονίαμα κουρασάνιου. Η τοιχοποιία αποτελεί προϊόν της εκτεταμένης αναστήλωσης.

Εσωτερικό: Το Β. κλίτος επικοινωνεί με το νότιο (αρχικά κεντρικό) κλίτος μέσω 2 ανοιγμάτων επικοινωνίας που εδράζονται σε πεσσό. Το βόρειο κλίτος φέρει ενισχυτικό σφενδόνιο το οποίο εδράζεται σε κιλλίβαντα στο βόρειο τοίχο και σε πεσσό στον νότιο (πιθανή η προσθήκη του ενισχυτικού τόξου). Το Β. κλίτος βρίσκεται σε ψηλότερο επίπεδο από το κεντρικό, υποδεικνύοντας είτε προσθήκη ή ανωφέρεια του εδάφους. Το δάπεδο καλύπτεται από πλάκες, που τοποθετήθηκαν μετά από την τελευταία αναστήλωση. Στη δυτική πλευρά του βόρειου κλίτους διακρίνεται ανακουφιστικό τόξο.

⁶ Χρονάκη – Μοσχόβη, 2001, χωρίς αρίθμηση σελίδων.

⁷ Τσουρής, 1988, 163/202 (εικ.54/5)

⁸ Τσουρής, 1988, 163/200 (εικ.51)

⁹ Τσουρής, 1988, 163/201 (εικ.52)

¹⁰ Τσουρής, 1988, 163/201 (εικ.52)

Κατασκευαστικές Φάσεις

Οι φάσεις δεν μπορούν να καθοριστούν με ακρίβεια. Είναι δυνατή η στοιχειοθέτηση 2 κύριων φάσεων. Ανοιχτό παραμένει το ενδεχόμενο αρχικής ίδρυσης του βορείου κλίτους ως αυτόνομου παρεκκλησίου. Σε μεταγενέστερη φάση (τέλη 13^{ου} αι. –αρχές 14^{ου} αι.). Ο ναός μπορεί να αποκατασταθεί ως τρίκλιτος δρομικός με 2 τοξωτά ανοίγματα επικοινωνίας εκατέρωθεν του κεντρικού κλίτους. Αυτό υποδεικνύεται: 1) Από την τοιχογράφηση του βορείου κλίτους, η οποία χρονολογείται στα τέλη του 13^{ου} αι.-αρχές 14^{ου} αι. και είναι προσαρμοσμένη στην αρχιτεκτονική διευθέτηση, 2) Από τη χρονολόγηση του α΄ στρώματος(;) του κεντρικού κλίτους στα τέλη του 13^{ου} αι., 3) Από την ύπαρξη κεραμοπλαστικού διακόσμου στην κεντρική αψίδα, ο οποίος σύμφωνα με τα παράλληλα μπορεί να χρονολογηθεί στα τέλη του 13^{ου} αι. –αρχές 14^{ου} αι.. Η διαμόρφωση του ναού ως τρίκλιτου υποδεικνύεται από το μεγάλο μέγεθος της κεντρικής αψίδας, που υποδεικνύει την κατασκευαστική πρόθεση για να δοθεί έμφαση στο κεντρικό κλίτος.

Σε μεταγενέστερη φάση το Ν. κλίτος καταστρέφεται και ο ναός μετασκευάζεται σε 2κλιτο. Η μετασκευή του ναού συνοδεύεται από το φράξιμο της κεντρικής θύρας του ναού που υπήρχε στο κεντρικό κλίτος και την προσθήκη παραθύρου στο ίδιο σημείο. Παράλληλα φαίνεται ότι τοιχίζονται τα 2 τοξωτά ανοίγματα που οδηγούσαν από το κεντρικό στο νότιο κλίτος και διανοίγονται η νότια κεντρική θύρα και το παράθυρο. Η θύρα πρόσβασης στο βόρειο κλίτος είναι δύσκολο να χρονολογηθεί.

Καταγεγραμμένες επεμβάσεις:

Στα 1972 έγιναν οι εξής κτιριακές στερεωτικές εργασίες : 1) Φράξιμο ρωγμών καμάρας, 2) αφαίρεση των εξωτερικών νεωτερικών κονιαμάτων και αρμολόγηση με κονίαμα κουρασανίου, 3) Συμπλήρωση των φθαρμένων τμημάτων με αργούς λίθους και καθαίρεση κονιαμάτων από το νότιο κλίτος.¹¹

¹¹ Μπορμπουδάκης, 1973-74, 935

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μπορμπουδάκης, 1973-74: Ε.Μπορμπουδάκης, "Βυζαντινά και Μεσαιωνικά μνημεία Κρήτης", ΑΔ29 (Χρονικά 1973-1974), Β3, Αθήνα 1980, 935-945, πιν.700-717.
- Τσουρής 1988: Κ.Τσουρής, Ο κεραμοπλαστικός διάκοσμος των υστεροβυζαντινών μνημείων της Βορειοδυτικής Ελλάδος, Καβάλα, 1988.
- Χρονάκη –Μοσχόβη 2001: Δ. Χρονάκη-Γ.Μοσχόβη, ΙερόςΝαός Παναγίας Βιγλιώτισσας Βιγλί Βουλισμένης Μεραμπέλλου. Μελέτη Στερέωσης και Αποκατάστασης, Ηράκλειο,2001.
- Bissinger,1995: M.Bissinger, Kreta Byzantinische Wandmalerei, Μόναχο, 1995
- Gerola – Λασιθιωτάκης: G. Gerola - Κ. Λασιθιωτάκης, Τοπογραφικός κατάλογος των τοιχογραφημένων εκκλησιών της Κρήτης, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο, 1961.